

АКТИВІЗАЦІЯ РОЗУМОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ ЗА ДОПОМОГОЮ НЕСТАНДАРТНИХ ФОРМ РОБОТИ НА УРОКАХ СЛОВЕСНОСТІ

У статті обґрунтовано необхідність активізації розумової діяльності школярів та висвітлено нестандартні форми роботи на уроках словесності.

Реформування системи освіти України має стати основою відтворення інтелектуального, духовного потенціалу людини, прориву культури на світовий рівень, національного відродження, становлення державності та демократизації суспільства.

Актуальність обраної теми пояснюється тим, що в динамічному просторі для діяльності людини важливо не тільки навчитися набувати знання і вміння, а ще й користуватися ними доречно. Тому нині особливої уваги набуває вміння мислити: аналізувати явища, відбирати суттєве, робити певні висновки, давати оцінки й приймати своєчасні виважені рішення.

Однією з вирішальних умов навчального процесу є розвиток розумової діяльності школярів, яку важливо проводити на всіх заняттях. Доречною така робота буде і під час проведення уроків словесності.

Пильна увага вчених, методистів до проблеми розумової діяльності учнів у процесі навчання характерна для всіх періодів розвитку школи. Зокрема дидактичні теорії Я. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, І. Песталоцці, А. Дістервега містили думки про необхідність розвитку розумової активності особистості у процесі навчання. Значну увагу розвитку розумової активності людини приділяли В. Вахтерев, П. Груздев, П. Каптерев, Н. Польшова, В. Сухомлинський, К. Ушинський та інші відомі мислителі, педагоги. Великого значення проблемі розвитку розумової активності дитини приділяють і сучасні методи: Г. Денисовець, В. Лозова, В. Онищук, В. Пилипчук, І. Родак, О. Савченко, Л. Скуратівський, Г. Сирота, М. Шкільник. Про нестандартні форми роботи на уроках писали: С. Кульневич, Т. Лакоценіна, Ю. Мальований, Н. Мойсеюк, Л. Опеньок, Н. Островерхова, Т. Сидоренко, В. Чайка, І. Чередов та інші.

Зважаючи на певну розробленість теми, метою статті вважаємо розкриття доцільності активізації розумової діяльності школярів за допомогою нестандартних уроків української мови і літератури.

Людина в діяльності виступає як особистість, яка має певні мотиви і намічені цілі. Мотивами можуть виступати потреби, почуття тощо. Для здійснення діяльності необхідно мати об'єкт діяльності, внутрішні спонуки, а також співвідношення спонук і цілей людини, що їх вона хоче досягнути в результаті своєї діяльності. На відміну від фізичної, розумова діяльність супро-

* © Іванченко А. А.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

воджується меншими витратами енергетичних запасів, але це не значить, що вона є легкою.

Розумова діяльність пов'язана з психічними процесами, під час яких людина планує свої дії, оперуючи образами та мовними символами.

Люди, які займаються розумовою діяльністю, навіть у стані перевтоми здатні довгий час виконувати свої обов'язки без особливого зниження рівня працездатності і продуктивності [5]. Тому педагог словесник у своїй роботі має на це зважати, але не перевтомлювати учнів.

На сучасному етапі організації навчальної діяльності знання вчителем психологічних закономірностей розумової діяльності школярів дозволяє правильно оцінювати роботу дітей, аналізувати різноманітні суперечливі результати навчання.

Пізнавальну активність можна вважати підготовчою сходинкою самостійності. Вона пов'язана з ініціативою, пошуком різних шляхів вирішення навчально-пізнавальних завдань без участі дорослих та допомоги інших. Відповідно вчителю української мови і літератури варто цьому аспекту приділяти належну увагу, бо від розвитку самостійності залежить активність дитини в майбутньому, її вміння вирішувати складні життєві ситуації.

Вияви розумової активності та самостійності різноманітні та виражаються: у цілеспрямованості пізнавальних дій; у характері знань, умінь, способів діяльності, мобільності використання, змісті питань, звернених до вчителя; у бажанні розширити й поглибити пізнавальну діяльність через широке коло знайомства з інформацією.

Працюючи в класі, учитель-словесник має зважати, що активність та самостійність учнів виявляється у психологічному настрої їхньої діяльності: зосередженості, уважності, розумових процесах, в інтересі та особистій ініціативі. Відповідно, готуючись до уроків, педагог має на це звертати належну увагу.

Українська мова – неоціненна національна святиня та запорука подальшого культурного прогресу. Основна мета її вивчення в загальноосвітніх початкових закладах України полягає у формуванні національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, яка володіє вміннями й навичками вільно користуватися засобами рідної мови.

Головними завдання навчання мови є:

- виховання потреби дітей у вивченні мови;
- формування духовного світу учнів;
- вироблення в школярів умінь і навичок користування засобами мови в різних життєвих ситуаціях.

Отже, на уроках української мови учитель має створити таку атмосферу, підібрати такі засоби, форми, методи, прийоми навчання, за яких розкривався би творчий потенціал дітей, формувалися комунікативні навички, а також активізувалася їхня пізнавальна активність.

Уроки словесності загалом – це уроки виховання великої

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

чутливості до слова. Вони дають можливість зацікавити школярів рідним словом, навчити пізнавати культуру власного народу та розуміти загальнокультурні норми поведінки, інший спосіб життя. На все це має зважати педагог, готуючись до заняття.

У сучасній школі важливою формою організації навчання залишається класно-урочна система, за якої провідною формою організації навчально-виховної роботи є урок. А сукупність методів і прийомів на кожному етапі складає структуру того чи іншого уроку.

Процес навчання виконує інтегративну роль, оскільки відображає та поєднує такі компоненти: зміст, методи, засоби навчання, взаємодію вчителя та учнів. У навчальному процесі вчитель постає насамперед як організатор і керівник розумової діяльності учнів.

Урок є основною ланкою процесу формування пізнавальної активності учнів. На уроці складаються не лише знання, а й почуття, переживання, уміння міркувати, логічно мислити, уявляти, уважно слухати. Знаючи своїх учнів, учитель у кожному конкретному випадку вирішує, як побудувати урок, щоб досягти поставленої мети. Згідно з вимогами Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти [1], необхідно змінювати традиційні рамки уроку, посилювати його місткість, підвищувати рівень індивідуалізації навчання і самостійної роботи учнів, розвивати їхню творчу активність. Тому сучасний учитель має створювати такі умови, за яких школярі можуть найбільш раціонально і продуктивно розвивати розумово-пізнавальні потреби.

Нестандартний урок не забувається, бо, як вважав В. О. Сухомлинський, «мислення дитини починається із здивування» [4, с.3].

Проблеми, які вчитель-словесник має розв'язати на уроці з учнями – розвиток уміння мислити, комунікабельності. Тобто необхідно пробудити творчість, активність, захоплення дітей, інтерес до навчального процесу. Тому важливо використовувати особливі форми й методи навчання. Актуальним є використання нових освітніх технологій, які мають сприяти загальному розвитку особистості, формуванню її світоглядної культури, індивідуального досвіду, інтуїції, творчості, інтегративності мислення.

Чіткого визначення поняття «нестандартний урок» у педагогічній літературі досі не існує. Найбільш поширеною є характеристика такого уроку як імпровізованого навчального заняття, що має нестандартну (невизначену) структуру та невідзначений задум й організаційну форму. Нестандартним можна назвати уроки в тій чи іншій технології навчання. Наприклад, особистісно зорієнтований урок, урок у розвивальній системі навчання, модульний урок тощо.

Мета проведення нестандартних уроків полягає у прагненні вчителя урізноманітнити життя школяра: викликати інтерес до

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

пізнавального спілкування, до уроку, до школи; задовольнити потребу дитини в розвитку інтелектуальної, мотиваційної, емоційної та інших сфер.

Для більшості нестандартних уроків з української мови і літератури, як правило, характерні: колективні способи роботи, зацікавленість навчальним матеріалом, значна творча складова, активізація пізнавальної діяльності, партнерський стиль взаємин, зміна ролі вчителя, нестандартні підходи до оцінювання та інше.

Аксіомою навчання є вимога створення емоційного комфорту. Навчання – дуже важка робота, тому воно не може бути перетворене повністю на гру, жарт. Ефективність процесу навчання значною мірою зумовлена методами навчання. «Метод повинен бути таким, щоб зменшувати для учнів труднощі навчання, не збуджувати в них невдоволення та не породжувати відрази до наступних занять», – наголошував Я. Коменський [2]. Проведення нестандартних уроків у школі є невід'ємним компонентом сучасної системи освіти. Будь-який із методів навчання передбачає взаємодію вчителя й учнів. Вибір учителем методів навчання зумовлений рівнем складності навчального матеріалу, особливостями пізнавальної діяльності учнів. До активних форм та методів відносяться ті, що активізують розумову діяльність на уроках, пробуджують інтерес до вивчення предмета.

Активні методи навчання – це самостійна робота; проблемні і творчі завдання, дослідницькі та пошукові вправи; ігрові вправи; діалог, дискусія; метод проектів. Використання активних методів на уроках словесності забезпечує розвиток логічного мислення, активізацію пізнавальної діяльності учнів, розвиток їхніх здібностей, допомагає вчителю реалізувати навчальні та розвивальні цілі уроку. Нестандартні уроки використовуються для підвищення ефективності навчання, формування мотивації на уроці. Щоб забезпечити ефективність навчання, повноцінність уроку, необхідно поєднувати репродуктивну й пошукову діяльність. Учень – не пасивна фігура педагогічного процесу, і вчитель повинен прагнути дати йому не лише певний вантаж знань, а й навички мислити, стимулювати розвиток його пізнавальних сил, роботу думки, постійну потребу вчитися, самостійно здобувати знання, спостерігати, досліджувати.

Форма нестандартного уроку, незважаючи на активне впровадження інновацій, й далі залишається в шкільній практиці. Багато вчителів вбачають у ній засіб подолання стереотипу уроку, зміни звичних способів спілкування, демократизації стосунків між вчителями та учнями.

Розглянемо декілька груп нестандартних уроків, що варто використовувати під час вивчення української мови і літератури, які виділяють С.В.Кульневич та Т.П.Лакоценіна [4]:

1. Уроки зі зміненим способом організації (лекції, захист

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

ідей, урок взаємоконтролю).

2. Уроки, пов'язані з фантазією (урок-казка, театралізований урок).

3. Уроки, що імітують які-небудь види діяльності (урок-екскурсія, урок-експедиція).

4. Уроки з ігровою змагальною основою (вікторина, КВК).

5. Уроки з трансформацією стандартних способів організації (семінар, залік, урок-моделювання).

6. Уроки з оригінальною організацією (урок-діалог, урок-монолог).

7. Уроки – аналогії певних дій (урок-суд, урок-аукціон).

8. Уроки – аналогії з відомими формами й методами діяльності (урок-диспут, урок-дослідження).

Уроки словесності вимагають від учнів напруженої інтелектуальної роботи. Тому дуже важливо використовувати методичні засоби, що сприяють виконанню основних завдань навчання: час від часу знімали напруженість, давали емоційну розрядку, але при цьому підвищували розумову активність. Оскільки в основі дослідницьких умінь лежить система дій, що складається з логічних розумових операцій: абстрагування, характеристики, теоретичного міркування, аналізу, синтезу, трансформації, порівняння й зіставлення, класифікації, побудови висновків. Доречним є використання цих прийомів на різних етапах уроку (під час актуалізації мотиваційних резервів учнів, сприйняття теоретичного матеріалу, його усвідомлення в процесі практичної роботи, узагальнення й систематизації знань з теми).

Таким чином, уроки словесності варто будувати на нетрадиційній основі, бо вони мотивують учнів до вивчення матеріалу, спонукають до комунікативної діяльності, сприяють активізації розумових процесів, підвищують якість навчання школярів.

Література:

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF>
2. Коменский Я. А. Великая дидактика, содержащая универсальное искусство учить всех всему / Я. А. Коменский // Избр. пед. соч. в 2 т. / под ред. А. И. Пискунова. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 1. – С. 242–476.
3. Кульневич С. В. Воспитательная работа в современной школе: учеб.-метод. пособие для учителей, студентов средних и высших учеб. завед., слушателей ИПК / С. В. Кульневич, Т. П. Лакоценина. – Ростов-н/Д. : Творческий центр «Учитель», 2000. – 192 с.
4. Сухомлинський В. О. Джерело невмирущої криниці // Українська мова і література в школі. – 1989. – №7. – С.3–8.
5. Хрестоматия по общей психологии. Психология мышления / Под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. В. Петухова. – М. : Изд. Моск. ун-та, 1981. – 400 с.